

Joachim József

(Szül. 1831. június 28. Köpcsény, megh. 1907. augusztus 15. Berlin) – I. rész.

Ha Budapesten, a Vörösmarty tér irányából sétára indulunk a Dorottya utcában, hamarosan a Pénzügyminisztérium épületéhez jutunk (Dorottya u. 5. szám, a Gerbeud mögötti második ház). Itt állt egykor a Nemzeti Kaszinó.

A minisztérium épületének falán emléktábla hirdeti: „E helyen állt az a ház, ahol 1839. március 17-én először lépett fel Joachim József, 1831–1907, minden idők egyik legnagyobb hegedűművésze, pedagógusa.”

Sajnos lexikonjaink – az emléktáblán olvasható, pontos tájékoztatással szemben – rendszerint nem említik Joachim első szereplésének időpontját, vagy hibásan tüntetik fel azt. Pedig rendelkezünk hiteles forrással Joachim első pesti hangversenyéről, csak fel kell lapoznunk a Zenelap 1888. évi, július 25-i számát (III. évf. 17–18 sz., 133–134. lap). A téma fontosságára való tekintettel előbb teljes terjedelmében közreadjuk a Zenelap írását, majd pedig mellékeljük a német nyelven megjelent, korabeli tudósítás magyar fordítását:

Németországban nagy mozgalmat keltettek indítani azon alkalomból, hogy az ott élő, de magyar születésű Joachim világhírű hegedűművész a jövő évben tölti be művészi pályáján az 50. élet. Ez alkalomból Dunkl N. János (Megj.: Dunkl Nep. János zongoraművész, zeneműkiadó, 1846-ban Liszt titkára. Később Pesten telepedett le, majd tártulajdonosként a Rózsavölgyi-cég bécsi fiókját vezette) nagy fáradság árán felkutatva a nevezett mesternek első hangversenyéről szóló tudósításait, melyek a „Spiegel” című lapban jelentek meg Budapesten 1839-ben. Megvagyunk győződve róla, hogy a jubileumot rendezőknek kedves szolgálatot teszünk akkor, midőn a „Spiegel”-ből az egész terjedelmű tudósítást közöljük: „Der Spiegel für Kunst, Eleganz und Mode.” XII. Jahrgang, No. 23, Mittwoch, den 20. März, 1839 erscheint in Pesth. „Musikalischer Wunderknabe”. Wir machen das Publikum auf das ausgezeichnete Musiktalent eines unter uns lebenden 8 jährigen Violinspieler Joseph Joachim Schüler Servasinski, aufmerksam, dieser geniale Knabe dürfte einst in der

Kunstwelt grosse Epoche machen, und freuen soll es uns, wenn wir dann die Ersten gewesen sind, die zur Verbreitung seines Rufes beigetragen haben. Wir werden demnächst Gelegenheit bekommen, den kleinen Virtuosen öffentlich zu hören. Letzten Sonntag hat sich dieser Wunderknabe im hiesigen adeligen Casino zur Bewunderung aller Anwesenden hören lassen.”

Lássuk a fenti részlet magyar fordítását: „Zenei csodagyermek. Felhívjuk a közönség figyelmét a köztünk élő, nyolc éves hegedűjátékos, Joachim József Servasinski-tanítvány kiváló zenei tehetségére, mely zseniális kisfiú egykoron nagyszerű és örömteli korszakot teremthet a művészet világában, amennyiben az első lehetne, kik hírnevének terjesztéséhez hozzájárulhattunk. Hamarost módunk lesz arra, hogy a kis virtuózt nyilvánosan hallhassuk. Az elmúlt vasárnapon ez a kis csodagyermek az itteni Nemzeti Kaszinóban hallatta játékát, minden jelenlévők csodálatára.”

Olvassuk tovább a Zenelap cikkét:

Ezt követte egy másik tudósítás, mely ugyancsak a „Spiegel” 68. számában jelent meg 1839-ben augusztus 28-án, s a következő: Musik. Das Concert das Hr. Servasinski am 25. d.M., im Redoutensaal gab, war höchst interessant. Die Aufmerksamkeit des Publikums erregte im hohen Grade der kleine Violinspieler Joseph Joachim, ein geborner Pesther und Schüler Servasinski's, der zwei schwierige Piècen mit solch einer Fertigkeit, Reinheit, Kraft und Ausdauer spielte, das das überraschte und erstaunte Publikum in die lautesten Beifallsbezeugungen ausbrach. In diesem Wunderknaben keimt eine künftige Grösse und gewiss, fährt er in gleichen Maasse fort, dürfte er einst Epoche in der Künstlerwelt machen. Schon jetzt könnte er sich in den ersten Städten Europas ungeschert hören lassen. Dem, Karl trug mit ungemeiner Virtuosität eine Arie v. Bellini vor; Hr. Leithner sang eine v. Kreuzer recht wirksam, u. der Concertgeber selbst spielte mit grosser Meisterschaft ein Violinstück und erhielt für sich und seinen Schüler eine reiche Beifalls-Ernte.”

A pesti búcsúkoncetról beszámoló német nyelvű tudósítás után következnek annak magyar fordítása:

„Zene. A koncert, amit Servasinski úr a Vigadó termében, e hó 25-én adott, felettébb érdekes volt. A közönség figyelmét nagy mértékben feljajzotta a kis hegedűjátékos Joachim József, pesti születésű Servasinski-tanítvány, aki két nehéz darabot oly készséggel, tisztasággal, erővel és lankadatlansággal játszott el, hogy a meglepett és csodálta ejtett közönség többször is a leghangosabb tetszésnyilvánításban tört ki. E csodagyermekben leendő nagyság csirázik és bizonyos, hogy amennyiben ezt ugyanígy folytatja, valamikor még korszakot nyithat a művészet világában. Már most bátran felléphetne Európa legfőbb városaiban. Karl rendkívüli virtuozitással adá elő Bellini egyik áriáját; Leithner úr Kreuzer egy művét éneklé felettébb hatásosan, és a koncertadó maga nagy mesterségheli tudással játszta el egy hegedűdarabot és szerze magának és tanítványainak bőséges tetszésnyilvánítást.”

*

A két fontos, forrásértékű pesti kritika közzlése után meg kell jegyeznünk, hogy Dunkl N. János fáradozása sajnos nem járt sikerrel. A „Spiegel” két tudósítása nem került be Andreas Moser 1898-ban megjelent, és azóta alapműnek számító Joachim-életrajzába, így a gyermek Joachim második, 1839. augusztus 25-i, Redout-beli fellépése nem szerepel az ismertetőkben.

Moser – mint később látni fogjuk – a Honnművész tudósítása alapján számol be Joachim első fellépéséről, a Nemzeti Kaszinóban. Könyvének 1908-ban megjelent, átdolgozott és bővített kiadásában is (I. kötet, 9. lap) ugyanezt a tudósítást közli, de itt már – tévesen – a „Der Spiegel” c. pesti folyóiratot tünteti fel forrásként! (Itt említhetjük meg, hogy a Honnművész sajnos nem írt a második fellépésről.)

Pedig a kis csodagyermek – aki 1839 őszétől majd Bécsben folytatja tanulmányait – pályájának alakulása szempontjából igen fontos a pesti időszak, így számunkra sem lehet másodlagos az ehhez kapcsolódó szereplések ismerete, miközben szívesen büszkélkedünk Joachim világhírű nevével.

Andreas Moser – előbb tanítványként, majd kollégaként – évtizedeken át volt közeli kapcsolatban Joachimmal, így életrajzi műve megírásakor közvetlenül Joachim elmondása alapján tudott tájékozódni. Könyve a hegedűsök számára ezért szinte nélkülözhetetlen történelmi alapművé vált.

Andreas Moser 1898-ban „Joseph Joachim – Ein Lebensbild” címmel jelentette meg könyvét Berlinben (ennek angol fordítása 1901-ben jelent meg Londonban), majd ennek bővített kiadása 1908-10 között, két kötetben került az olvasóközönség elé.

Moser a Honművész (Pest, 1839. március 21.) tudósítását idézve számol be Joachim első, 1839. március 17-i fellépéséről a Nemzeti Kaszinóban, viszont nem említi a második, 1839. augusztus 25-i, Vigadó-beli hangversenyt. Mivel a nemzetközi hegedűs szakirodalom és a zenei lexikonok főként Moser Joachim-könyvére támaszkodnak a Joachimról megjelentetett ismertetőkben, így a második pesti fellépés nem került be a köztudatba. Ezért fontosak számunkra a pesti „Spiegel” c. lap korabeli tudósításai, amelyek mindkét hangversenyről beszámolnak.

Mielőtt a nagy hegedűművész és jelentős pedagógus életével közelebbről megismerkednénk, szeretnénk röviden szólni életrajz-írójáról is.

Andreas Moser 1859. november 29-én született Zimonyban (ma Zemun, Belgrád közelében) és 1925. október 7-én hunyt el Berlinben. A német és magyar nyelvű zenei lexikonok „osztrák származású, német zenepedagógusként” tartják számon, míg Alberto Bachmann: An Encyclopedia of the Violin – Biographical Dictionary of Violinists, New York, 1925 (Da Capo Press, New York, 1966, 384. lap) c. kiadványa „magyar hegedűs és tanár”-nak írja.

Joachim tanítványa, majd 1888-tól a berlini Hochschule tanára volt. A Riemann Musik Lexikon szerint virtuóz pályafutásáról idegi eredetű karfájása miatt kellett lemondania.

Mivel a gyermek Joachim életének pesti, majd – tanára, Böhm József révén – bécsi időszaka sok, magyar vonatkozású eseményt tartalmaz, igyekeztünk a magyar olvasó számára lehetőleg hiánytalanul közreadni Moser könyvéből az ezzel kapcsolatos, és talán kevésbé ismert részeket.

A fordítást az első kiadás angol nyelvű változata nyomán, de az 1908-as, német nyelvű, átdolgozott és bővített kiadást is figyelembe véve készítettük.

Gyermekévek (1831–1839)

Otto Hoffmann meséje, az „Eugén herceg, a nemes lovag” Kütsee-i minden német gyermek számára ismertté tette. A kisváros egy síkság közepén, Pozsonytól déli irányban fekszik, attól mintegy órai járásra, mely városban egykor a magyar királyokat koronázták.

1683 tavaszán I. Lipót császár a kütsee-i síkon tartott szemlét a csapatok felet, amelyek harcra készülődtek a törökök és a magyarok ellen, és itt ajánlotta fel szolgálatait Lipótnak Savoyai Eugén herceg az elkövetkező háborúra. Bár Kütsee hivatalosan magyar néven, mint Köpcsény ismert, szinte valamennyi lakója a német nyelvet használja. Iparkodó, keményen dolgozó svábok ők, őseik alapították korábban a települést. Olyan tökéletesen megőrizték egykori szülőföldjük nyelvét, viselkedési szokásait, hogy Kütsee-ben szinte az az érzése az embernek, hogy visszakertült Svábországba.

Ezek között a derék svábok között született Joachim József 1831. június 28-án. A hetedik volt Joachim Gyula és Fanny nyolc gyermeke közül és minthogy a szülők zsidó származásúak voltak, a gyermekek is ennek a vallásnak megfelelő nevelést kaptak. Joachim Gyula, az apa ügyes üzletember volt. Megfontolt, meglehetősen tartózkodó, de családjához ragaszkodó ember volt. Lankadalan igyekezettel teremtette meg annak lehetőségét, hogy valamennyi gyermeke megfelelő oktatásban részesüljön. Fanny hú segítőtársa volt férjének, szerető és gyöngéd anyja, akinek egyenes jelleme fontos szerepet játszott a harmonikus családi körben. Bár korántsem dákáltak a világi javakban, voltak amtyira tehetősek, hogy nem kellett napi kenyérgondokkal küzdeniük. De egy ilyen kis helység, mint Köpcsény nem kínált nagy tanulási lehetőségeket, ami az anyagi megfontolásokkal egyetemben arra készítette Joachim Gyulát, költözzön el Köpcsényből, egy nagyobb városban telepedjen le, és a Joachim családot már 1833-ban Pesten találjuk. Így a kis József (vagy ahogy osztrák szokás szerint hívták: „Pepi”) gyermekkorának igazi színhelye a magyar főváros lett.

A muzsika nem játszott fontos szerepet a Joachim családban. Szerettek zenét hallgatni, de mélyebb érdeklődést nem mutatnak iránta. A második leánynak, Reginának kellemes hangja volt, és születénekelni tanították. A kis Pepi zenei tehetségét nővére éneklése ébresztette fel, aki nagy érdeklődéssel hallgatott, és megpróbálta

az általa énekelte dalokat kis játékhagedűjén eljátszani.

Stieglitz orvostanhallgató, a Joachim család gyakori vendége vette először észre Pepi zenei hajlamát. Maga is lelkesen hegedült szabadidejében, és ő kezdte tanítani a játékhagedűn Pepinek a hegedűjáték alapelemeit.

A fiú zenei tehetsége és igen rövid idő alatt tanúsított fejlődése indította Stieglitzet arra, hogy felhívja a szülők figyelmét a fiú ígéretes tehetségére, tanácsolva, tegyék lehetővé, hogy hivatásos tanárnál tanuljon. Ezt az apa ritka érzékkel oldotta meg: bár nem volt különösebben jómódú, ahelyett, hogy átlagos hegedűtanárt fogadott volna fel, mindjárt Serwaczynskit, az opera koncertmesterét alkalmazta, aki Pest legjobb hegedűse volt.

Serwaczynski Stanisław, a pesti Német Színház hangversenymestere, a gyermek Joachim és Wieniawski tanára

Serwaczynski (1791-ben született Lublinban és ugyanitt hunyt el 1862-ben) képzett és vérbeli művész volt, aki maga is komolyan vette Pepi tanítását (Megj.: Mivel lexikonjaink nem írnak róla, Serwaczynski Szaniszlóval kapcsolatban említünk kell, hogy ugyancsak Lublinban született a Joachimnál 4 évvel fiatalabb Henryk Wieniawski, aki öt éves korában Jan Hornziel-nél, a varsói opera koncertmesterénél kezdett hegedülni, majd Serwaczynski tanítványa lett. Nyolc éves korában vette fel M. Clavel a párizsi konzervatóriumba, ahol hamarosan Massarhoz került. Lásd: Margaret Campbell: The Great Violinists, London, 1980, 69-70.l.) Irányítása alatt a fiú hamarosan meglepő fejlődést tanúsított, és mivel Serwaczynski bensőséges kapcsolatba került Joachimékkal, hással tudott lenni a fiú jellemének ki-

alakulására. Szegény Pepi bátoriatlan volt, félt a sötétben, ami olyan gyenge pontja volt, aminek a mester egyáltalán nem örült, és elhatározta, kigyógyítja ebből. Ezért egyik este szándékosan arra kérte, hozzon be valamit a másik szobából; de semmi sem tudta rábírní Pepit, hogy lemessen a sötét átjárón. Először Serwaczynski elővette minden rábeszélő képességét, aztán jól megszidta, végül idvozott a házból, fogadkozva, soha többé nem jön vissza, hogy egy ilyen kis gyáva alakot tanítsa. Amikor néhány nap múlva tanára nem jött a szokott időben, a fiú elment hozzá, bocsánatért esedezve, és megígérte, soha többé nem lesz ilyen ostoba, csak hogy járhasson az imádott hegedűórákra. A kísérlet sikerült, a fiú híven megtartotta szavát.

A hegedű mellett a fiú közismereti tanulmányai sem lettek elhanyagolva. A városi elemi iskolában kezdte meg tanulmányait, ahová egy évig járt, majd magániskolába került, sok vele hasonló korú fiú közé. Az iskola Singer úr házában működött, ő Singer Ödön édesapja volt, aki jelenleg koncertmester Stuttgartban. (Megj.: Moser ezt 1898-ban írja.) Pepi hegedűjátéka olyan gyorsan fejlődött, hogy Serwaczynski rábeszélte a szülőket, vigyék el az operába, ahol magasabb színű muzsikát hallhat, mint eddig, és ez a látogatás mély és tartós hatást gyakorolt rá. C. Kreutzer „A granadai éji szállás” c. darabja ment, Serwaczynski játszotta a hegedűszólistát. A felvonások között megengedték Pepinek, hogy bekukkantson a zenekarba, így először nyert bepillantást, hogyan zajlanak az előkészületek, amelyek később oly megszokottá váltak számára.

Majd Serwaczynski megmutatta neki a hegedűt, amin akkor játszott. Ennek a hegedűnek a látványa annyira bevésődött a fiú emlékezetébe, hogy több mint harminc évvel később első pillantásra felismerte, amikor egy svéd koncert-urné során egy lengyel hegedűs, Biernacki eladásra kínálta fel neki, aki Serwaczynski ingóságának eladásakor vásárolta meg azt. Joachim megvette a hangszeri, egy jó állapotban fennmaradt, elsőrendű Amantit, és első mesterének hegedűje még most is tulajdonában van.

Ezt követően Pepi gyakran ment az operába, mivel a felfedezés, hogy ott szélesebb a választék a különféle muzsikában, mint a hegedűórákon, kielégítően szomjúsággal töltötte el.

A pesti Német Színház 1837-ben a Színház-téren (ma Vörösmarty tér), a mai Fülharmónia helyén. Itt volt hangverseny-mester Joachim első tanára, Serwaczynski Szaniszló, és itt szerzte első maradandó zenéi élményeit a gyermek Joachim.

A pesti operaház előadásai egyáltalán nem voltak alacsonyrendűek abban az időben. A ház megnyitására írta Beethoven 1811-ben az „István király” és az „Athén romjai” zenéjét, és egy jelentősebb város is joggal lenne büszke ilyen tradíciókra. A zenekar egész jó volt, és lehetett találni néhány híres nevet a szólisták között. Joachim még emlékszik a közönség körében zajló vitákra a két vezető művész illetően, amint ki-ki a maga választójának érdemeit dicsérte, s akik egyike Agnes Schebest – később David Straussnak, a „Jézus élete” szerzőjének felesége – volt. (Megj.: Schebesta Ágnes, híres bécsi operanékesnő 1833-36 között volt a pesti Nemzeti Színház ünnepelt vendégművésze, majd később Németországban működött.)

Időközben a Rode, Kreutzer és Baillot „hegedűiskola” és a Kreutzer etüdök szorgos gyakorlása eredményeképpen Pepi olyan óriási haladást ért el, hogy könnyedén játszotta a Beriot-darabokat, Cremona hegedűversenyét, és különféle Mayseder-szerzeményeket. A jó eredményekről felb-

torolva, és hogy a fiú kitartó munkáját megjutalmazza, Serwaczynski elhatározta, bemutatja őt a közönség előtt.

A „Nemzeti Kaszinó”-ban 1839. március 17-én a mester és tanítvány egy Eckentőversenyt játszott, és Pepi előadta a Pechatschek által, Schubert Trauerwalzerjére írt variációkat. Ha bárki megnézi kritikus szemmel ezeket a darabokat, látni fogja, hogy igen kiművelt technika szükséges tökéletes előadásukhoz, és valószínű, hogy Serwaczynski jóval többet követelt tehetséges tanítványától a hangok tökéletes eljárásánál.

Úgy tűnik, Serwaczynski kivételesen jó tanár volt a bal kéz tanítását illetően, de kevésbé fordított figyelmet a vonókezelésre, ami iránt – úgy látszik – nem mutatott különösebb érdeklődést. A következő fejezetben látni fogjuk, milyen komoly következményekkel járt ez.

Pepi első fellépése a Nemzeti Kaszinó-ban ragyogó sikert hozott mind a tanár, mind a tanítvány számára. A nagyszámú közönség bátorítónan tapsolt a csöppnyi, száke hajú, hét éves kis hegedűsnek, és többször visszahívták. A következő, első fellépéséről szóló kritika a Honművész 1839. március 21-i számából (Nr. 23, 183-184.) való:

„Pesten ...a’ nemzeti casino termében mart. 17-én adott ’s különös érdekű hangászati mulatságot szép számban hallgatóság tisztel meg. – Előadott: a) Onslow Gy. 15-dik szép quintette. – b) Négyes német dal férfi hangokra, Merkel ur pesti hangász szerzeménye. Éneklék m. gr. F. L. a’ pesibudai hangászegyesület elnöke (megj.: gróf Festetics Leó), K., E., és Sch. urak, mindannyin

A Széchenyi István által 1827-ben alapított Nemzeti Kaszinó (egykor Vogel-féle ház, Dorottya u. 5.). Itt került sor a 8 éves Joachim első pesti fellépésére 1839. március 17-én. Helyén ma a Pénzügyminisztérium épülete áll.

az említett hangszergyűjlesztő tagjai. Mind a' jeles szerzemény mind a' gyönyörű classica előadás, de a' dalnokok iránti tisztelget is a' jelen volt hallgatókat zajos tapsokra gerjeszté; mire ugyan azon t. urak Grill szerzeményeiből egy másik négyesdalt voltak szivesek hasonló jelességgel énekelni. E' nemű érdekes hangművek ma előszer fordulván itt-meg; mindenkiben illyesek többszeri ismétlése iránti ohajtást élesztének. – c) Eck Fridz. kétsz. versenye két hegedűre; játszik ötös kíséret mellett a' jeles Servaczynski Szaniszló és 8 esztendő tanítványa Joachim József. Ez utóbbi csodagyermekről egyebet nem mondhatunk, mint hogy benne valóságos csudát látnak, s hallotunk. Előadása, pontos tisztasága, s a' nehézségekkel megvívása, tacsuszlárdsága annyira elragadta a' hallgatókat, hogy a' tapsok egyre hangozván, belőle mindenki második Vieuxtemps-ot, Paganini-t, Ole Bullt jövendölt."

Azóta hatvan év telt el, és Joachim csak arra emlékszik debütálásával kapcsolatban, hogy roppant büszke volt a gyöngyházgombos, égszínké kabátira, amit ez alkalommal viselt!

Első fellépésének legfontosabb következménye volt, hogy olyan kiváló művészet-támogatók barátságát és érdeklődését nyerte el, mint gróf Brunswick Ferenc, az ő Teréz nővére és Rosti úr. (Megj.: Rosty Albert megyei főjegyző, majd másodalispán Gyulán. A kvartettben, ahol brácsázott Erkel édesapja volt az első hegedűs. Rosty 1826-ban Pestre költözött, 1837-ben őt bízták meg a Magyar Színház vezetésé-

vel, és ő ajánlotta Erkel a színházhoz első karmesternek.) Beethoven Op. 57-es (Appassionata) zongoraszonátájának és az Op. 77-es Fantázia ajánlása Ferenc grófnak, az Op. 78-é Teréznek szól. Gyakorlatilag elismert tény, hogy Beethoven bizalmas kapcsolatban állt a gróffal 30 éven keresztül, és hogy a „halhatatlan kedves” nem lehetett más, mint Teréz grófnő. (Megj.: 1957 óta tudjuk, hogy az „unsterbliche Geliebte” Brunswick Josephin, Teréz és Ferenc testvére volt.) Rosti úr később apósa lett Eötvösnek, a nagy magyar költőnek (megj.: báró Eötvös József író, költő, reformpolitikus), aki aztán kultuszminiszter lett.

Ezen előkelő házak mindegyikében kedvelték és támogatták a kamarazenei, a kvartett-összejövetelek rendezesek voltak. Ilyen alkalmakkor a klasszikus zene állt az első helyen; de Onslow kvartettjeit – amelyek abban az időben igen népszerűek voltak a muzikusok körében – ugyancsak lehetett hallani. Így aztán Pepi igen korán megismerkedett a zenének ezzel a fajtájával, mely előadásának később mestere lett. Szinte profeciának tűnik, hogy ő, aki később a legnagyobb Beethoven-előadóvá vált, gyermekkorában olyan emberekkel állt kapcsolatban, akik bensőséges viszonyban voltak ezzel a nagy lángelmevel.

Így hát Joachim legelső éveire a magasztos név – Beethoven – gyakorolt hatást, s a fiú nem is álmodott arról, hogy néhány év múlva ez a név mutat majd utat számára, és pályáját fényvel ragyogja be.

Egy bécsi rokon, Fanny Figdor, akít a Joachim család nagyon szerette, 1839 nyarán meglátogatta őket. Joachimmé unokahúga volt, igen muzikális, és bár csak amatőr szinten, de képzett, kiváló zongorista.

Fanny kisasszonyt elbűvölte kis unokaöccse, aki zsenye kora ellenére már elragadóan hegedült, és Servaczynskivel rábeszélte a szülőket, neveljenek Pepiből virtuóz hegedűt. Számukra ez azt jelentette, hogy meg kell válniuk kedves gyermekük-től, mert bár Pesten a zenei légkör nem volt kedvezőtlen, Fanny Figdor okosan sürgette, Pepi költözzön Bécsbe, ahol jobb tanárok voltak, az általános kulturális lehetőségek jobbabbak voltak és mindent egybevéve, másfajta zenei légkör uralkodott, mint az akkori, féltreeső Pesten. A tudat, hogy Bécsben, a nagypapa házában jól gondját viselik Pepinek, meglágyította a szülőket a válást ígértes gyermeküktől; és az ottani rokonok voltak olyan nagylelkűek, hogy átvállalják oktatásának és megélhetésének költségeit.

Így aztán a három utaz, Joachim úr, Fanny Figdor és a kis Pepi vidáman indultak útnak, az édesanya áldásaitól kísérvé, az öreg Duna-parti császárvárosba, amely a következő öt évre a kis hegedűs második otthona lett.

Bécs (1839–1843)

A kamarazene fejlődésével kéz a kézben, vagy inkább annak következményeként Bécsben a XVIII. század közepétől tevékenyen művelték a hegedűjátékot. Dittersdorf, Bécs egyik vezető hegedűse csodagyerekként kezdte pályafutását, és nem kevésbé volt nagyra becsült virtuózként, mint amilyen zeneszerző később lett belőle. Mind Haydn, mind pedig Beethoven jó hegedűs volt, és közismert, hogy Mozart csodálatosan tudta előadni saját hegedűversenyeit.

A XVIII. században magától értetődő volt, hogy a zeneszerzőnek alapos jártassággal kell rendelkezni a vonóhangszerek használatát illetően, még ha gyermekkorától zongorázni tanult is, jóllehet a komponisták manapság ritkán ismerik ki magukat a fogólapon és jártasak a vonó kezelésében. A régi mestereknek gyakran saját maguknak kellett műveiket előadniuk, és egészen természetes, hogy technikai ismereteik révén képesek voltak az illető hangszer jellegzetességeinek megfelelően írni. Innen a régi kamarazene kifejezetten melodikus jellege, ha összemérjük azt a mai-

Balra látható a régi, Pollák Mihály által 1833-ben épített Redout (redut, Vigadó) épülete, amely a mai, 1839–45 között, Feszty Frigyes által épített Vigadó helyén állt. „Bátran lehet állítani mikép alig látható pártját a' bírodalomban” – írta róla egykor. Mígóta áll a Német Színház épülete. A hátsort 1849-ben Hentz tábornok rommá lüvette. (Jobbra a hajóhid pesti hídfője látható.)

val; tökéletesen illik a hangszerhez, amire írták, játéka örömet okoz és ezért igen körkedvelt. Düttersdorf kivételével – akinek a hegedűjáték fejlődése terén tett szolgálatait nem szabad alábecsülni – a fent említett mesterek nem voltak igazi hegedűsök, csak akkor játszottak, ha az alkalom úgy kívánta.

A fejezet további részében Moser a bécsi hegedűjáték legkiválóbb képviselőiről (Wranitzky, Mayseder, Schuppanzigh, Clement) ír, ezért inkább a témánkhoz szorosabban kapcsolódó, Böhm Józsefről szóló részről folytatjuk könyvének olvasását.

Böhm József (szül. 1795, Pest, elhunyt 1876, Bécs) különleges helyet foglal el Schuppanzigh, Mayseder és Clement oldalán. Az új bécsi hegedűskola vezetőjének nevezzük, sőt talán az évszázad legjelentősebb hegedűtanárának. Apjától és Pierre Rode-tól tanult, elsőrangú hegedűsé vált és fiatal emberként a legnagyobb sikereket aratta Itáliában, Németországban és Franciaországban, de mivel művészetének tanítása iránt érzett különös elhivatottságot, nemsokára lemondott a hangszeres virtuóz pályáról, 1819-ben a konzervatórium professzorává, 1821-ben a bécsi Hofburg zenekarának első hegedűsévé nevezték ki. (Megj.: lásd Wiener Musikzeitung, No. 76, 1819 és Hanslick: Geschichte des Wiener Konzert-Wesens.) Tanári tehetsége tette nevét halhatatlanná, és az általa tanított, számtalan kiváló hegedűs között találjuk az idősebb Georg Hellmesbergert, Heinrich Wilhelm Ernstet és Joachim Józsefet, akik mindannyian büszkéek és hálásak voltak, hogy tanítványának nevezhették magukat. Böhmöt kvartett játékosként is nagyra becsülték, bár ebben a minőségben korán visszavonult a nyilvános szerepléstől.

Mindjárt megismerkedünk közelebbről is Böhm Józseffel, de most térjünk vissza a kisgyermek Joachimhoz, aki éppen berendezkedett Bécsben, és reménykedve várta az események alakulását. A nagypapa egész háznépe melegen fogadta a kis jövevényt, és az öreg Figdor úr szerető gondoskodást tanúsított, hogy unokája ne érezzen honvágyat. A jó öreg, aki nem sokat értett a zenéhez, úgy él Joachim emlékezetében, mint első kritikus, ugyanis ha a fiú néha prézelve játszott, vagy eltévesztett egy hangot, biztos lehetett benne, hogy felhangzik nagybátyja kiáltása: „József! Rossz hangokat játszol!” Másrészt viszont unokatestivére, Pepi őrangyala ügyelt rá, hogy semmi ne zavarja a hegedűórákat.

Mayseder növendéke, a fiatal Hauser Miska – aki éppen kezdett nevet szerezni magának a bécsi szalonokban – volt Joachim első hegedűmestere Bécsben. De ez a tanítás csak néhány hónapig tartott, mert csakhamar nyilvánvalóvá vált, hogy ilyen rendkívüli tehetségnek tapasztalt tanárnarra, érettségére van szüksége, mi több, Hausert már ekkor kezdte nyugtalanítani az utazási szenvedély, ami később hajította, hogy bebarangolja a világot.

Id. Georg Hellmesbergert (1800–1873) kérték meg – aki akkoriban a legmagasabb zenei posztokat töltötte be Bécsben – hogy tanítsa a fiatal Joachimot. Hellmesberger Böhm iskolájában tanult. Kiváló tanár, jó hegedűs és tehetséges karmester volt. Joachimmal együtt tanította két fiát, Josephet (1829–1893) és Georgot (1830–1852), az idősebb később kalcipozícióba került a zenei világban. Georg, akiből ugyancsak kiánó hegedűs lett, később Joachim előtt töltötte be annak majdani hannoveri posztját. Ehhez az elbűvölő trióhoz csatlakozott a fiatal Simon, aki később koncertmester lett Hágában. Tehát Hellmesbergernek csodagyermek növendékekből álló kvartettje volt egyazon időben – micsoda ritka véletlen!

A „Bürgerspital Akademie“-n (1840) a négy kis hegedűs L. Maurer négy hegedűre írott, akkoriban igen népszerű „Concertante“-ját játszotta (megj.: Louis Wilhelm Maurer, német hegedűművész 1838-ban írt, a Rode-Kreutzer irányzatot tükröző, négy hegedűs versenye sokáig népszerű tantervi anyag volt). Tökéletes ösztönzést váltott ki, mivel

a darab olyan tetszetős, mint amennyire nehéz, és nemcsak számottevő technikai felkészültséget követel mind a négy hegedűstől, hanem zenei beleérzőképiséget is. A koncert nagy sikere ellenére Hellmesberger nem volt teljesen elégedett, mert egyik kis növendékének vonókezelését oly reménytelenül merevnek találta, hogy nem hitte, lesz-e belőle valami valaha is.

És ez a fiú sapnos a mi Pepink volt! Emlekszünk rá, hogy Serwaczynski csak a balkez fejlesztésével foglalkozott, és elhanyagolta a vonókezelést. Sapnos módon, ez manapság talán még gyakrabban fordul elő, mint korábban. Még a virtuózként nevet szerzett hegedűsök között is vannak olyanok, akik oly merev kézzel vonóznak, hogy ezzel eleve kizárják a természetes és muzikális formálás valamennyi lehetőségét, és a merevség miatt az eltérő vonókezelésbeli megoldások teljesen elvesztik jellegüket.

Könnyű elképzelni, mennyire bosszantotta Pepit Hellmesberger üléte! Szülei – akik történetesen Bécsben voltak látogatóban – ennek alapján azt hínék, fiúk művészi pályája szép álom volt csupán, és az édesapa, aki józanul szemlélte a dolgokat, gyűlölte a félmegoldásokat, rögtön elhatározta, hogy kisfiát visszaviszi Pestre és valamilyen más foglalkozást ajánl neki.

Azonban éppen ekkor hirdette koncertjeit Bécsben Ernst. Pepi már sokat hallott erről a csodálatos hegedűsről, akinek fiatal kora ellenére már európai híre volt, és sikerült rávennie szüleit, legalább addig hagyják Bécsben, hogy hallja a varázslatos hegedűs játékát. Ernst intellektusával, briliáns technikájával és nemes hangjával

A régi Vigadó nagybáloterme az 1840-es években. Itt volt a kis Joachim pesti bécsi fellépése 1839. augusztus 25-én.

olyan ellenállhatatlan benyomást gyakorolt a fiúra, hogy nagybátyja, Nathan Figdor engedélyt kért, hogy ő Ernsthöz vihesse, s mintegy utolsó mentvárként, a nagy ember véleményét kikérje. Ez a kitűnő művész – valószínűleg a legbriliánsabb hegedős Paganini óta – rögtön megérte, hogy egészen kivételes tehetség áll előtte. Tudatta a szülőkkel, hogy nem kell aggódniauk fiuk jövője miatt, és azt tanácsolta, vigyék Pepit Böhm Józsefhez, akitől ő maga is tanulta mindazt, amit egy mestertől tanulni lehet. Ha a fiú készséges és engedelmes, mondta, merev vonókezelését Böhm hamarosan könnyedé és hajlékonyá teszi. A szülők éreztek, hallgatniuk kell ilyen nagy ember tanácsára, és a fejlemények valóban azt igazolták, hogy Ersthnek tökéletesen igaza volt.

Böhm József, a XIX. század utolsó legnagyobb hatású hegedűmestere, akitől a kis Joachim „Pepi” 1819–1843 között tanult.

Igy aztán Pepit Böhmhez adták tanulni, aki már az első alkalommal oly nagy érdeklődést tanúsított a fiú iránt, hogy házába vitte, úgy bánt vele, mintha saját fia lenne, és rendkívül eredményesen tanította három éven keresztül. Joachim még ma sem tudja eléggé dicsérni tanítási módszerét. Ugyan szigorú, lelkiismeretes és tárgyilagos, mégis minden szempontból kedves és bátorító volt. A feszelen vonókezelés elsajátítása volt a legfontosabb, aminek Böhm volt igazi mestere, ideális tanára. Südünként Rode és Mayseder megfelelő gyakorlatait használták, különösen Rode 24 caprice-ét valamennyi hangnemben, amelyek – eltekintve zenei értéküktől – felülmúlhatatlannak bizonyultak a jó vonótechnika elsajátításához.

Nem kell egy hegedűsnek magyarul, aki Joachimot hallotta, milyen ragyogó

eredményt ért el a mester növendékével. Böhm iskolájában külön figyelmet fordítottak a két hegedűre írt duókra, mint az intonációt javító, tisztító eszközre, amely egyúttal az összjátékhoz szükséges készség kialakulását is biztosítja.

Grünwald professzor meséli, aki Joachimmal együtt volt növendék Böhmnél, hogy időnként együtt duóztak csak, hónapokon át, és ezáltal a növendékek tökéletesen megismerkedtek a zenének ezzel a fajtájával, és alaposan bele is fűradtak.

Böhm igen boldog családi életet élt, és Joachim nemcsak tanárára és gyámjára gondol vissza őszinte hálával és szeretettel, de gyöngédséggel emlékszik az igen kedves Böhmnére is. Nem volt gyermekük, egy szintén hegedűs tanuló unokaöcs lakott csak náluk. Bár Böhmné nem hegedűs, nagyon érdekelte férje művésze, és jó üelő-képessége volt zenei dolgokban, főleg a hegedűjáték terén. Gyakran volt jelen Pepi hegedűóráin és szorította őt arra, hogy kövesse férje utasításait. Miközben Böhm a konzervatóriumban tanított, vagy Burgkapelle-beli zenekari kötelezettségének tett eleget, Pepinek otthon kellett gyakorolnia leckéjét, és Böhmné ott ült, közben kézmozdulataival, és ellenőrizte a fiú gyakorlását, időnként így megszakítva: „Peperl, tudod, hogy ez nem volt jó! Ennek jobban kell szólnia. Ezt a helyet többször el kell játszani, még nem tudod egyetlenesen és könnyedén”, és így tovább. De néha, mikor a jótanács és figyelmeztetés elmaradt, előfordult, hogy meglöbbent a szomszéd szoba ívegezett ajtaján a függöny, és az éppen hazatérő Böhm jelent meg igen szigorú arccal. Vagy nyílt az ajtó és a zord mester így kiáltott: „Te kis semmirekellő! Nem játszol azonnal rendesen! – ami mindig megtette hatását.

Sokkal árthatatlanabb volt az a piszkáló-dás, aminek célpontja zsidó származása miatt lett Joachim. Böhmné, aki bigott katolikus volt, néha úgy érezté, hogy megróniszterte a felkiáltással: „Te Peperl, ma megint prédikációt tartott nekem a káplán úr, hogy egy olyan pogányt tartunk a házában, mint te, de ne féj, légy jó fiú és gyakorolj, és a többi majd mi elimináljuk a Jöistennel!” Az egyetlen igaz keresztény hátt követte – amit tetteivel bizonyít az ember!

Ahogy Pepi egyre inkább fejlődött, úgy nőtt Böhm érdeklődése és ragaszkodása ígéretes tanítványa iránt. Gyakran engedte olyan darabokat játszani a konzervatórium zenekarával, mint a „Rondo” Vieux-

temps E-dúr hegedűversenyéből és Ernst „Othello-Fantáziá”-ja, így előkészítve őt a színpadi szereplésre.

Mindig nagy volt az izgalom a fiatal hegedűsök körében, ha olyan híres virtuózok jelentek meg, mint Ernst, Bériot, Vieuxtemps, a két Milanollos, és mások. A két nővér közül a feketeszemű Theresa rendkívül mély benyomást gyakorolt az ifjú Joachimra, bájos modorával és gyönyörűséges játékával. Ma Párizsban él, Parmentier tábornok felesége, és azon kevés, ma élő művész közé számít, akik Joachim gyermekkorában koncerteztek. Joachim soha nem madszja el felkeresni, ha a francia fővárosban van.

Paganini, varázslatos sikerét követően – amit 1828-as, első bécsi megjelenése alkalmával „besöpört” – az élet csupa boldogság a Duna-parti császárvárosban. (Megj.: Moser – igen szellemesen – a német mondást használja: „Der Himmel hängt voller Geigen” – az élet csupa boldogság.)

Egyébként Paganini 1828-as bécsi látogatásával kapcsolatban, magyar vonatkozású említjük, hogy a boszorkányos hegedűs keznyomát őrző hegedű-fogólap – ma már szinte felbecsülhetetlen értékű hegedűs „cseklye” – két derék honfitársunknak köszönhetően ma a Nemzeti Múzeum zenei gyűjteményét gazdagítja. A múzeumban található feljegyzés szerint 1827-ben, egy Guarneri hegedűről vették le, és később Lemböck Gábor bécsi hegedűkészítő adta Reményi Edének, aki azt a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Az említett évszámot pontosítva jegyezzük meg, hogy a fogólapcserének minden bizonnyal 1828. március 16. és július 24. között kellett lennie Bécsben, Anton Fischer, neves hegedűkészítő műhelyében, ugyanis ekkor volt Paganini Bécsben, ahol 20 hangversenyt adott. Fischer tanítványa – később veje és utóda – volt Lemböck Gábor (szül. 1814, Pest – megh. 1892, Bécs), aki 1840-ben lett önálló mester Bécsben. Karel Jalovec katalógusából tudjuk, hogy Fischernek szép gyűjteménye volt régi hegedűkből. Bizonyára nagy becsben tartotta a Paganini hegedűjéről levett fogólapot is, ami tőle kerülhetett Lemböckhöz, aki aztán Reményinek adta tovább.)

Minden év új, ragyogó hegedűsöket hoz, és egyre nehezebb bárkinek is kitűnni ennyi tehetség közül. Nem csoda, hogy ilyen körülmények között felületesen kezelik a művészetet Bécsben, és hajlamosak rá, hogy a nyilvánosság előtt elért sikerrel

szerezzen valaki érdemeket. De Böhm nem hagyta magát zavarba hozni és eltéríteni attól, amit egyszer s mindenkorra a helyes iránynak tartott. Megismertette tanítványait valamennyi, hegedővel kapcsolatos kontaktadvánnyal, mert úgy vélte, csak átfogó technikai készség biztosíthat szabadságot a játékokban; viszont sohasem engedte nekik, hogy megfeleljenek az intellektuális és művészi ösztönzésről, amire a mi nagyszerű kamarazenénk alapos ismerete révén tehetünk szert. Minden tisztelet a virtuóznak! De az igazi művész csak a nagy mesterek által bőkezűen reánk hagyott gyönyörű művek mélyreható, szeretetteljes tanulmányozásából meríthet erőt.

Böhm ezeknek a nagyszerű művész követelményeknek a lehető legméltóbb módon tett eleget. Noha már húszas éveiben felhagyott a nyilvános szerepléssel, valós vagy képzelt lámpaláza miatt, saját házában, meghitt, baráti körben lelkes kvartett-játékos volt. Joachim igen élénken emlékszik ezekre a Böhm házában tartott vonósnegyes-esetekre, s legdrágább emlékei között tartja azokat számon.

A vonósnegyes-játékkal kapcsolatban most a Moser-könyv Joachim életének bécsi időszakát ismertető fejezetéből idézünk egy mulatságos történetet, ami Böhm Józseffel és Beethovennel esett meg, majd folytatjuk a Joachimra vonatkozó rész ismertetését.

Joachim meséli, hogy Beethoven – egy kései kvartettjének egyik első próbáján – még mesterét, Böhmöt is így sértegette, amikor az azt állította, hogy az egyik állás lejátszhatatlan: „Böhm egy számár!” De aztán Beethoven mégis átírta a szóban forgó részletet, és a következő próbán, barátságosan megyeregetve az első hegedűs vállát, megkérdezte: „Na Böhmkém, így most jó lesz?”

...Az ifjú Joachim megismerkedése Beethoven kései kvartettjeivel a Böhm házában töltött évekre datálódik, és Joachim hangja még most is átmelegszik, kifejezésteljessé válik, ha bécsi mesterének kvartett-játékáról beszél. Az a szeretet és gondosság, ahogy Böhm a régi mesterek művészetét ápolta, a fiatal tanítványra olyan nagy benyomást gyakorolt, hogy ez őt magát is példájának követésére sarkallta, és később, minden várakozást felülmúlóan túl is tett rajta...

...Tehát amit látjuk, a kis Pepi különféle zenei hatások közepette nőn fel, s lett belőle rendkívül ígéretes ifjú. Egyrészt olyan

jó képzést kapott kiváló mesterétől, hogy nem volt oka félni akár a legnagyobb technikai nehézségektől sem, másfelől, jó szerencséjének köszönhetően már az első években megismerkedett a kvartett-játék művészetével, így egyre inkább a zenei elemek váltak játékaának fő tényezőivé. Böhm iskolájának köszönhetően vonókezelése széles, szabad lett, és oly mérvű mesterségbeli tudásra tett szert, ami révén néhány év múlva a tökéletes mester szintjére emelkedett. A később oly nyilvánvaló, kimagasló képessége, ahogy minden vonásnemnek sajátos, egyéni jelleget adott, az a teljes nyugalom, ahogy a vonóval egy hosszú hangot kitarított, a félvondra vett vonások átható tömörsége, a hópelyhek és esőcseppek hangjától a jégeső kopogásáig terjedő, valamennyi árnyalat visszaadására képes spiccato-ja, a fogólap bármely részén ki-egyenlített zengő hangja – tehát röviden, mindazok a jegyek, amelyek Joachim játéka felidőztetik – Böhm remek tanítási módszerében gyökereznek. És Joachim csak hálával tesz eleget kötelezettségének, amikor újra meg újra hangsúlyozza, hogy hegedűjátékaának valamennyi egyéni, jellegzetes tulajdonságáért mesterének tartozik köszönet. Való igaz, hogy az árnava-ló, amivel Böhm növendékeit pályájukra engedte, olyan talantum volt, mint egy értékes rakományteli hajó, amivel kereskedni lehet; és bár néhány év múltán Joachim a legnagyobb mester lett, soha nem feledkezett meg róla, hogy tanárának köszönhetően tártul fel előtte a művészet széles horizontja.

Miután Böhm úgy vélte, tehetséges tanítványa játékaát sikerült tökéletesíteni, Párizsba akarta küldeni egy időre, előzőleg bemutatva őt a nyilvánosság előtt. Lehetséges, hogy Böhm előtt jelenleg híres tanítványának, Ernstnek virtuóz karrierje lebegett, aki tíz évvel korábban ugyanott részesült képzésben, amikor befejezte tanulmányait Bécsben.

Párizs akkoriban valamennyi ünnepeit európai művész számára – legyenek akár énekesek, hegedűsök, zongoristák – központi helynek, kiindulópontnak számított. Aki ott dicsőséget szerzett, biztosan meleg fogadtatásra számíthatott mindenütt. Az ifjú Joachim Böhmnél végzett szigorú stúdiumát követően egy hosszabb párizsi tartózkodás a sokat ígérő fiú pályájának alakulása szempontjából valóban jelentős következményekkel járhatott volna. De történetesen másképp alakult és ez először Böhm határozott nemetszését váltotta ki.

Mint ahogy öt évvel korábban Figdor kisasszony pesti látogatása volt a közvetlen oka a fiú Bécsbe küldésének, most is ez a művészetben jártas hölgy vetette latba minden befolyását annak érdekében, hogy a fiút művészi továbbfejlődésének érdekében Lipcsébe küldjék. Időközben Figdor kisasszony férjhez ment Wittgenstein nagykereskedőhöz és Lipcsében élt férjével. Innen írta csodálatlan teli leveleit bécsi rokonaihoz, amelyek a város aktív művészeti életéről számoltak be, ami Mendelssohn és Schumann járadózsákának köszönhetően az előkövetkező évtizedekben mintául szolgált valamennyi zenekedvelő német város számára. Wittgenstein asszony a jövőbelátó biztonságával jelentette ki, hogy Lipcse az egyetlen hely, ahol kis unokaöccsének ragyogó tehetsége művészi érettséggel párosulhat, és a jövő megmutatta, mennyire igaza volt.

Hasonlatlanak tűnik feltenni a kérdést, hogy vajon milyen irányba fejlődhetett volna Joachim, ha Párizsba megy. De ha valaha is érvényes volt a mondás: „a lehetőségek irányítják az ember sorsát”, ez bizonyára igaz Joachim Lipcsébe költözése esetében is. A fiú a városban a zene folyamatos áramába került, közvetlen kapcsolatba lépett a kor leghíresebb zeneszerzőivel, és – életében először – a legmagasabb szintű kórus- és zenekari előadásokban volt része – egyszóval olyan légkörbe került, ami szükségszerűen ösztönző és jótékony hatással volt fogékony szellemére.

Joachim egyike azon ritka szerencsés földi halandóknak, akiknek művészi fejlődését mindvégig napfény ragyogta be; a kegyes sorsnak köszönhetően soha nem ismerte meg azokat a töviseket és csalódásokat, amelyek oly gyakran találhatók azon az ösvényen, ahol a művészek járnak. A menedéket nyújtó, előrelátó kapcsolatok következtében mindig szerencséje volt abban is, hogy a megfelelő pillanatokban, megfelelő körülmények közé érkezen, így pályája mindvégig töretlen maradt. Folytonos sorrendben bontakozott ki előtte minden, úgy, akár egy hosszán elnyújtott crescendo, ami aztán fenséges orgonapontban csúcsosodik.

Bár gyermekkorra szinte még véget sem ért, már kezdettől fogva – há barátok támogatásával, egy utólréhetetlen tanár tanácsait követve – olyan biztos ítélőképességre tett szert zenei dolgokban, ami hamarosan a művészi játék legizsztább, legnemesebb csúcsaira vezette el őt.

(Folytatjuk)

Rakos Miklós